

Τα Στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων σε Βιβλία Πληροφορικής

Κ. Γεωργιάδου

Καθηγήτρια Πληροφορικής ΠΕ-19,
Υποψ. Διδάκτωρ Π.Τ.Δ.Ε. ΔΠΘ
kgeorgia@eled.duth.gr

Γ. Κέκκερης

Καθηγητής
Π.Τ.Δ.Ε. ΔΠΘ
kekkeris@eled.duth.gr

Περίληψη

Αυτό το άρθρο έχει σαν σκοπό την έρευνα του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζονται τα δύο φύλα μέσα σε δεκατέσσερα συνολικά βιβλία Πληροφορικής του Γυμνασίου και Λυκείου που έχουν εκδοθεί από τον ΟΕΔΒ καθώς και σε βιβλία Πληροφορικής ιδιωτικών εκδοτικών οίκων στην Ελλάδα. Από την λεπτομερή εξέταση των βιβλίων Πληροφορικής φαίνεται ότι για τη συγγραφή τους δεν έχει ληφθεί υπόψη η αποφυγή των στερεότυπων του ρόλου των φύλων με συνέπεια οι γυναίκες να παρουσιάζονται ότι υπολείπονται σε σχέση με τους άνδρες στην χρήση των νέων τεχνολογιών. Η παρουσίαση των γυναικών κατά αυτόν τον τρόπο αποτελεί παράγοντα συνέχισης των παλιών κοινωνικών ανισοτήτων καθώς αυτές οι απεικονίσεις δεν ενισχύουν τη χρήση των ΤΠΕ από τις γυναίκες.

Λέξεις κλειδιά: ΤΠΕ, Βιβλία Πληροφορικής, φύλο, στερεότυπα.

Abstract

The aim of this article is to search the way gender is presented in 10 school books of the secondary education and 4 books published by private publishing houses in Greece. The analysis of the texts and pictures used in the books showed that gender stereotypes have not been omitted in the books' context. Women are presented as they are not using ICTs or they use them less than men do. The way women are presented in the books doesn't support the use of ICTs by the female side as this representation continues the old social inequalities.

Key words: Books of computer science, gender, stereotypes.

1. Εισαγωγή

Η έρευνα έχει αποδείξει ότι η εξέλιξη του ρόλου του φύλου είναι ένα σημαντικό μέρος της νεαρής ηλικίας ενός ανθρώπου και αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εμπειρίες του. Τα παιδιά σε όλες τις κοινωνίες μαθαίνουν να υιοθετούν συγκεκριμένους ρόλους και συμπεριφορές σαν μέρος της διαδικασίας κοινωνικοποίησης τους. Πολλοί από αυτούς τους ρόλους βασίζονται στην ταυτοποίηση των παιδιών με ένα συγκεκριμένο φύλο. Η εξέλιξη του ρόλου της ταυτότητας του φύλου είναι σημαντική για την αυτό-αντίληψη και θίγει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιμετωπίζονται από τους ενήλικες και τους συνομήλικούς τους,

επιηρεάζοντας τις προσδοκίες που έχουν οι άλλοι για την συμπεριφορά τους (Kortenhaus and Demarest, 1993). Τα στερεότυπα του ρόλου του φύλου είναι προκατασκευασμένες κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με μορφές συμπεριφοράς ικανότητες, ρόλους και επαγγέλματα των ατόμων, απλώς και μόνο επειδή ανήκουν σε ένα φύλο (Κανταρτζή, 2003). Τα βιβλία αντίστοιχα αποτελούν φορείς της κοινωνικοποίησης των μαθητών/τριών αφού μέσω αυτών τους παρουσιάζονται συνθήκες διαβίωσης και μοντέλα ρόλων με τα οποία στη συνέχεια ταυτίζονται. Σύμφωνα με την Δεληγιάννη-Κουϊμτζή (1999) τα σχολικά βιβλία, λειτουργούν ως μεταβιβαστές κοινωνικών κανόνων και προτύπων στη νεότερη γενιά, αποτελώντας για το παιδί μια σημαντική πηγή πληροφοριών που έχουν σχέση, ανάμεσα στα άλλα, με τη συμπεριφορά και το ρόλο των δύο φύλων.

2. Έρευνα

Αφού τα βιβλία είναι το μέσο που μπορεί και να εκφράσει αλλά και να διαπλάσει κοινωνικές αναπαραστάσεις του υλικού μας πολιτισμού καθώς και του φύλου, προκειμένου να υπάρξει μια εμπειρική προσέγγιση όλων των παραπάνω απόψεων αποφασίστηκε να ερευνηθούν τα παρακάτω βιβλία Πληροφορικής :

A) Βιβλία Γυμνασίου του ΟΕΔΒ

1. Αλεξανδρή, Ν. και συν., Πληροφορική Γ΄ Γυμνασίου, α΄ τεύχος, 1994
2. Αγγελής, Α. και συν., Πληροφορική Β΄ Γυμνασίου, 1996
3. Βουτυράς, Γ. και συν., Πληροφορική Γυμνασίου, Βιβλίο μαθητή, 2000
4. Βουτυράς, Γ. και συν., Πληροφορική Γυμνασίου, Τετράδιο μαθητή, 2000
5. Δαμιανάκης, Α. και συν., Πληροφορική Γυμνασίου, Βιβλίο μαθητή, 2000
6. Αράπογλου, Α. και συν., Πληροφορική Α΄ Β΄ Γ΄ Γυμνασίου 2007

B) Βιβλία Λυκείου του ΟΕΔΒ

7. Γιακουμάκης, Ε. και συν., Εφαρμογές Πληροφορικής Η/Υ Λυκείου, 2002
8. Γεωργίου, Θ. και συν., Πολυμέσα Δίκτυα, 1999
9. Καραμάνης, Μ. και συν., Εφαρμογές Η/Υ Β΄, Γ΄, τάξη Ενιαίου Λυκείου χρήση Η/Υ Α΄ τάξη 1ου κύκλου ΤΕΕ εφαρμογές Η/Υ Α τάξη 2ου κύκλου ΤΕΕ Τετράδιο εργασιών μαθητή, 2000

Γ) Βιβλία ιδιωτικών εκδοτικών οίκων

10. Μπιέλλερ, Ρ. και συν., Μαθαίνω να χρησιμοποιώ τον Η/Υ, Πατάκη, 2005
11. Ζάππα-Κασαπίδη, Μ., Μαθήματα Πληροφορικής για όλους, Γκιούρδας, 2006
12. Heathcote, F. R., Τα πρώτα βήματα στην Ελληνική Access, Κλειδάριθμος, 2004
13. Φιλιππούσης, Γ., Γράφω και μαθαίνω με τον Η/Υ, Κλειδάριθμος, 2005

Δ) Βιβλίο του ΥΠΕΠΘ-Π.Ι.-ΕΑΙΤΥ

14. Παπαδάκης, Χ. και συν., Βασικές δεξιότητες στις ΤΠΕ, 2005

Η μέθοδος έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ανάλυση περιεχομένου και σαν κατηγορίες ανάλυσης καθορίστηκαν οι συγγραφείς των βιβλίων, η εμφάνιση και η συχνότητα των ανδρικών και γυναικείων εικόνων, το γλωσσικό περιεχόμενο, οι δραστηριότητες, τα επαγγέλματα και τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς που αποδίδονται στα δύο φύλα.

2.1 Οι συγγραφείς των βιβλίων

Από το σύνολο των συγγραφέων των βιβλίων του ΟΕΔΒ οι άνδρες είναι 38 και οι γυναίκες είναι 5. Οι επιτροπές κρίσεις αποτελούνται περισσότερο από άνδρες ενώ την φιλολογική επιμέλεια έχουν κατά κύριο λόγο γυναίκες. Οι συγγραφείς των βιβλίων των ιδιωτικών οίκων είναι 3 γυναίκες και 2 άνδρες.

2.2 Η εμφάνιση και η συχνότητα των ανδρικών και γυναικείων εικόνων

Παρατηρούμε ότι στα βιβλία της Πληροφορικής του ΟΕΔΒ ο μεγαλύτερος αριθμός των εικόνων και σκίτσων αναφέρονται στο αρσενικό φύλο. Συγκεκριμένα, σε όλα τα βιβλία που εξετάστηκαν υπάρχουν 487 εικόνες με ανδρικές φιγούρες και 90 εικόνες με γυναικείες φιγούρες (αναλυτικά Πίν. 1).

Πίνακας 1: Αριθμός εικόνων

Βιβλίο	Ανδρικές	Γυναικείες
Βιβλίο 1	19	1
Βιβλίο 2	3	1
Βιβλίο 3	72	2
Βιβλίο 4	6	0
Βιβλίο 5	31	5
Βιβλίο 6	115	2
Βιβλίο 7	38	9
Βιβλίο 8	20	7
Βιβλίο 9	4	0
Βιβλίο 10	21	6
Βιβλίο 11	41	21
Βιβλίο 12	45	21
Βιβλίο 13	66	14
Βιβλίο 14	6	1

Ειδικότερα, οι εικόνες δείχνουν άνδρες επιστήμονες να χρησιμοποιούν Η/Υ σε διάφορες εφαρμογές ή να είναι οι άνδρες αυτοί που ιστορικά έχουν ασχοληθεί με τις εφευρέσεις και την εξέλιξη της τεχνολογίας. Οι εικόνες που περιέχουν γυναικείες φιγούρες παριστάνουν γυναίκες που μπορεί να είναι ταμίες σε εμπορικά καταστήματα, να κάνουν χρήση των ΑΤΜ τραπεζών, να κάνουν χρήση του Η/Υ αποκλειστικά στο ρόλο γραμματέων, να μιλάνε στο τηλέφωνο, ή να είναι νοσοκόμες. Τα σκίτσα που χρησιμοποιούνται σε όλα τα βιβλία αναπαριστούν ανδρικές μορφές, και όλες οι φωτογραφίες που εμφανίζουν χέρια να ακουμπούν πλήκτρα του Η/Υ είναι ανδρικά. Τα βιβλία δίνουν την εντύπωση στους μαθητές/τριες ότι οι νέες τεχνολογίες

έχουν εξελιχθεί από το ανδρικό φύλο και ότι οι εφαρμογές τους, σε επίπεδο χρήστη, είναι και για το γυναικείο φύλο.

2.3 Το γλωσσικό περιεχόμενο

Οι αρσενικές αντωνυμίες (π.χ. όλους αυτούς, οποιοσδήποτε, κανείς, αυτός που, πολλοί, κάποιος, άλλος, ο καθένας κ.α) κυριαρχούν και το αρσενικό άρθρο χρησιμοποιείται αποκλειστικά ακόμα και όταν τα δύο φύλα εμπεριέχονται στο νόημα. Οι λέξεις παιδί, μαθητής, μαθητές, συμμαθητής, καθηγητής, δάσκαλος, λογιστής, χρήστης, παραγωγός, επιστήμονες, πολίτης, άνθρωπος αναφέρονται και στα δύο φύλα αλλά η εικόνα που αποτυπώνεται στα βιβλία είναι έντονα αρσενική. Η σεξιστική γλώσσα που χρησιμοποιείται έχει σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζεται με άνισο τρόπο το γυναικείο φύλο .

Πίνακας 2: Γλωσσικό περιεχόμενο

Βιβλίο	Αρσενικό φύλο	Μερικά Χαρακτηριστικά
Βιβλίο 1	104	Διαβάζοντας το βιβλίο οι μαθητές- μαθήτριες, θα μείνουν με την εντύπωση ότι όλες οι δραστηριότητες εκτελούνται από άντρες ή αναφέρονται σε άντρες.
Βιβλίο 2	30	Συνεχή χρήση του αρσενικού γένους και των λέξεων ο χρήστης, ο άνθρωπος, ο πολίτης
Βιβλίο 3	31	Συνεχή χρήση της λέξης «ο χρήστης»
Βιβλίο 4	29	Χρήση μόνο ανδρικών ονομάτων
Βιβλίο 5	122	Το γυναικείο φύλο απουσιάζει εντελώς και από τα -λιγοστά- σκίτσα του βιβλίου και ιδιαίτερα από τα σκίτσα που παρουσιάζουν κάποια πρόσωπα να χρησιμοποιούν υπολογιστές.
Βιβλίο 6	58	Γίνεται προσπάθεια παρουσίασης του γυναικείου φύλου στο κείμενο και στις εικόνες αλλά πάντα τα αγόρια υπερτερούν στην χρήση των H/Y
Βιβλίο 7	65	Συνεχή χρήση των λέξεων ο χρήστης, ο άνθρωπος, ο πολίτης
Βιβλίο 8	29	Στο κεφάλαιο 7 του βιβλίου 45 άρθρα που παρουσιάζουν απόψεις και άρθρα σημαντικών επιστημόνων, συγγραφέων και δημοσιογράφων, για τις νέες τεχνολογίες μόνο τα 5 από αυτά ανήκουν σε γυναίκες
Βιβλίο 9	29	Αναφορά στις λέξεις που θα μπορούσαν να είναι και θηλυκού γένους γιατί η χρήση του αρσενικού γένους είναι συνεχής. Ακόμα και όταν μιλάει για ομάδα αντί για «συντονίστρια ομάδα», αναφέρεται «η ομάδα – συντονιστής» στο αρσενικό γένος
Βιβλίο 10	26	Συνεχή χρήση αρσενικού γένους . Από τις 21 εικόνες που υπάρχουν στο βιβλίο οι 15 δείχνουν αγόρια και οι 6 μόνο κορίτσια
Βιβλίο 11	19	Μετρήθηκαν οι λέξεις που νοηματικά παραπέμπουν σε αρσενικό και παραλείπεται η εκδοχή του θηλυκού αν και σε αυτό το βιβλίο υπάρχει ικανοποιητική εμφάνιση του γυναικείου φύλου
Βιβλίο 12	3	Κυριαρχούν τα ρήματα σε έγκλιση προστακτική και το β' πληθυντικό πρόσωπο και έτσι δεν εντοπίστηκαν στερεότυπα του ρόλου των φύλων στη γλώσσα. Οι αναφορές στα στερεότυπα που ακολουθούν γίνονται στις εικόνες του βιβλίου
Βιβλίο 13	9	Ο συγγραφέας που είναι άντρας κάνει μια πολύ σπουδαία προσπάθεια να ανατρέψει τα στερεότυπα των φύλων και το καταφέρνει με επιτυχία στις πρώτες σελίδες του βιβλίου του, όμως στην συνέχεια αυτό αλλάζει
Βιβλίο 14	21	Σε προκήρυξη πλήρωσης θέσεων στελεχών του Π.Ι. στη θέση των γραμματέων, ζητούν μόνο γυναίκες

Όπως αναφέρει η Φραγκουδάκη (1978) στα βιβλία το αρσενικό εκπροσωπεί το θηλυκό, το περιέχει και το υποκαθιστά, δηλαδή το αποσιωπάει. Το σημαντικότερο είναι ότι αυτή η σύγχυση της ταυτότητας, η αναγνώριση και η αυτό-αναγνώριση των

γυναικών στο επικρατέστερο αρσενικό γένος γίνεται ασυνείδητα και περνάει απαρατήρητα καθώς διαβάζουμε. Μέσα στις λέξεις και σε ολόκληρη τη γλώσσα η ανισότητα είναι προϊόν της παράδοσης και αποτέλεσμα ιδεών για τα φύλλα.

2.4 Δραστηριότητες-Επαγγέλματα-Συμπεριφορές

Σε όλα τα βιβλία στους άνδρες αποδίδονται δραστηριότητες και επαγγέλματα όπως αρχαιολόγος, ελεγκτής εναέριας κυκλοφορίας, υπεύθυνοι επιχειρήσεων, λογιστής, προγραμματιστής, γραφίστας, αναλυτής, μηχανικός Η/Υ, κατασκευαστής Η/Υ, σκηνοθέτης, σεναριογράφος, μουσικός, ηθοποιός, μαέστρος, ζωγράφος. Οι χρήστες των υπολογιστών είναι άνδρες με δύναμη στο μυαλό, νοήμονες, που κατέχουν στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων. Αντίθετα οι γυναίκες αναφέρονται σαν γραμματείς, ή δασκάλες τόσο λεκτικά όσο και σαν αναπαράσταση στις εικόνες που υπάρχουν. Η επίδειξη μυϊκής δύναμης, οι διαφωνίες, η έκρηξη οργής και θυμού είναι χαρακτηριστικά των ανδρών. Αντίθετα η γυναίκα παρουσιάζεται να φροντίζει, να κατανοεί, να δείχνει στοργή, και να κάνει υπομονή. Στο Βιβλίο 12 σελ. 45 τα αγόρια είναι *ζωηρά, απρόσεχτα, αδιάφορα ενώ τα κορίτσια ανταποκρινόμενα στους στερεότυπους ρόλους είναι φρόνιμα και ακούν με προσοχή την δασκάλα που είναι ενδεδυμένη με τρόπο που παραπέμπει σε στερεότυπη αντίληψη για την ενδυμασία των εκπαιδευτικών*. Ακόμη και όταν οι εικόνες δείχνουν τα δύο φύλα να συνεργάζονται μπροστά σε ένα υπολογιστή οι άνδρες είναι αυτοί που δείχνουν την λειτουργία του υπολογιστή στις γυναίκες.

Διαπιστώνεται, λοιπόν ένας συντηρητισμός ως προς την προβολή της πολλαπλότητας και της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζουν σήμερα την παρουσία και τη δράση του γυναικείου φύλου. Εξακολουθούν να κυριαρχούν βιώματα παραδοσιακών ρόλων, αξιών και αντιλήψεων για τους άνδρες και τις γυναίκες. Παρά το ότι διευρύνονται οι ανδρικές δραστηριότητες σε ασχολίες παραδοσιακά γυναικείες, η παρουσία των τελευταίων συνεχίζει να είναι υποτονική, ιδιαίτερα στον επαγγελματικό χώρο (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή 1993, Κανατσούλη 1997, Κανταρτζή 1991, Λούβρου 1994).

2.5 Χρήση ονομάτων

Στα βιβλία εμφανίζονται μόνο ανδρικά ονόματα(Βιβλίο 2) ή σε πίνακες εφαρμογών η αναλογία είναι 3 ανδρικά και 1 γυναικείο. Επίσης η συνεισφορά των γυναικών στην επιστήμη και η ενασχόλησή τους με την τεχνολογία φαίνεται να αγνοείται ή αναφέρεται ελάχιστα. Στα βιβλία που μελετήθηκαν υπάρχουν πάρα πολλές αναφορές σε άνδρες επιστήμονες και μόνο 2 φωτογραφίες επιστημόνων γυναικών (αυτών της Ada de Lovelac και της Murray Grace Hopper) όπου γίνεται αναφορά στο έργο τους το οποίο έχει συντελέσει στην εξέλιξη των νέων τεχνολογιών. Αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά άνδρες καλλιτέχνες όπως: Πικάσο, Dali, Χατζηδάκης, Γκάτσος. Στο βιβλίο 8 (Πολυμέσα Δίκτυα Λυκείου 1999) σελ 5-25, μια εικόνα παρουσιάζει σημαντικές μορφές της αρχαίας Ελλάδας. Όλες οι μορφές είναι ανδρικές.

3. Συμπεράσματα

Διαπιστώνουμε ότι τα σχολικά βιβλία, παρά τις προσπάθειες που έγιναν δεν έχουν απαλλαχτεί από τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων, αντίθετα πολλές φορές συμβάλλουν έμμεσα στη διαίωνη και αναπαραγωγή τους με αποτέλεσμα να μην συντελούν στην αλλαγή νοοτροπίας για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων που είναι περισσότερο θέμα αντιλήψεων παρά νομοθετικών ρυθμίσεων. Οι γυναίκες αν και αντιμετώπισαν αρχικά και ακόμη συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα στην πρόσβαση στις ΤΠΕ για κοινωνικούς λόγους εντούτοις δεν υστερούν σε σχέση με τους άνδρες όταν κάνουν χρήση αυτών. Όταν όμως η μαθήτρια δεν βλέπει τον εαυτό της να αντικατοπτρίζεται στα βιβλία μειώνεται η αυτοπεποίθηση της στο να επιδιώξει την εμπλοκή της με τις ΤΠΕ και την συμμετοχή της στην Κοινωνία της Πληροφορίας και της Γνώσης. Τα παραπάνω ευρήματα καταδεικνύουν ότι χρειάζεται ενημέρωση των συγγραφέων και των εκδοτών για να παρέχουν στα παιδιά βιβλία μέσα στα οποία οι ρόλοι των δύο φύλων είναι παράλληλοι όπως απαιτεί μία σύγχρονη κοινωνία.

4. Βιβλιογραφία

- Kortenhaus,C. & Demarest,J.(1993). Gender role stereotyping in children’s literature: an update. *Sex Roles*, V28(3/4), 219-232
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., «Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου Η γλώσσα μου » στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, *Εκπαίδευση και φύλο ιστορική διάσταση και Σύγχρονος προβληματισμός* (Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας ,1999), σελ148
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. και Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1993). *Εκπαίδευση και Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Κανατσούλη, Μ. (1997). Τύποι γυναικών και γυναικείες «φωνές» στα βιβλία του Δημοτικού σχολείου. Στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή και Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Κανταρτζή, Ε. (1991). *Η Εικόνα της Γυναίκας: διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών του Δημοτικού σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. *Τα στερεότυπα του ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*, (Εκδόσεις: Κυριακίδη α.ε. 2003) σελ.29- 31και 289
- Λούβρου, Ε. (1994). Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η Γλώσσα μου» του Δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση. *Γλώσσα*, 32, 45-61
- Φραγκουδάκη, Α.(1978).*Τα Αναγνωστικά Βιβλία του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα